

Osmanlı Belediye Tarihi Araştırmaları ve Kaynak Malzeme Üzerine Notlar

Tarkan OKTAY*

OSMANLI KLASİK DÖNEM şehir yönetiminde görülen, “başka alanda sahip oldukları fonksiyonlar yanında yerel birtakım hizmetleri de üstlenmiş” kurumların oluşturduğu beledî organizasyon yapısı; modernleşme ve yönetimde merkezleşme anlayışının egemen olduğu Tanzimat döneminde, yerini, sözkonusu hizmetlerin tek elden yürütüldüğü belediye yapılarına bırakmaktaydı. Yeni beledî yapıların kurulmasındaki itici güç, Sanayi Devrimi sonrasında düzenlenen üretim ve tüketim ilişkilerinin, Doğu Akdeniz liman şehirlerindeki yansımaları çerçevesinde şekillenen “yerel hizmet” kavramının yeniden tanımlanma sürecinden sağlanmaktaydı. Ortaya konulacak yeni beledî modellerin inşası ise, “değişime karar veren” ve “değişimi uygulayan” Osmanlı devlet adamlarınca, Kanun-ı Kadîm’den Batı Avrupa kaynaklı kriterlere doğru yer değiştiren meşruiyet zemini üzerinde gerçekleştirilmekteydi. Yukarıda belirtilen ortamda hayat bulan Osmanlı belediyeleri, bugün Türkiye’de uygulanan modellerin de ilk örneklerini oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında ortaya çıkan modern belediye yapısının gelişimini; “beledî uygulama” ve “kurumsal gelişim” temel kriterleri çerçevesinde üç ana döneme ayırmak mümkündür. Söz konusu yöntemle literatür konusundaki değerlendirmeler için daha sağlıklı bir zemin sağlanması amaçlanmaktadır. Buna göre birinci dönem, 1855-1876 yıllarını kapsayan “kuruluş” dönemidir. 1855’te İstanbul Şehremâneti ve 1858’de Altıncı Daire-i Belediye’nin kurulması, dönemin ilk gelişmeleridir. 1864’te çıkarılan Vilayet Nizamnamesi’nde her köyün bir belediye olarak kabul edilmesi ve 1867’de çıkarılan iki talimatname¹ ile de -ülkenin tümünde olmamakla birlikte- Tuna, Selanik,

*Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Yerel Yönetimler Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Bu iki talimatname şu şekildedir: “Vilâyât Dâhilinde Olan Şehir ve Kasabalarda Teşkil Olunacak Dâire-i Belediye Meclislerinin Sûreti Tertibi ve Me’mûrlarının Vezâifi Hakkında Ta’lîmâtür” (*Düstur*, Tertip I, c. II, s. 491-493) ve “Dâire-i Belediye Meclislerinin Vezâif-i Umûmiyyesi Hakkında Ta’lîmâtür” (*Düstur*, Tertip I, c. II, s. 493-497).

İzmir ve Bağdat gibi yerlerdeki belediye uygulamalarına yasal bir zemin sağlamakta idi. 1868'de çıkarılan "Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi", uygulamadaki problemlere rağmen yeni belediye modelinin İstanbul için somutlaşmasını ifade etmekteydi. 1871 yılına gelindiğinde, taşrada uygulanmak üzere çıkarılan Vilayet Nizamnamesi'nde belediyeler için bir bölüm düzenlenerek daha ayrıntılı hükümlere yer verilmişti.

"Durgun gelişme" olarak adlandırabileceğimiz ikinci dönem, 1877-1908 yılları arasındaki I. Meşrutiyet dönemini kapsamaktadır. İstanbul için "Dersaadet Belediye Kanunu" ve taşra için "Vilayet Belediye Kanunu"nun çıkarıldığı dönem, belediyeler bakımından sınırlı bir gelişmeye sahne olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşının ortaya çıkardığı olumsuz gelişmeler nedeniyle yeni belediye kanununun uygulanamaması karşısında, pratik bir çözüm olarak üretilen Şehremâneti ile on belediye dairesinden oluşan yönetim yapısı, İstanbul'da dönem sonuna kadar uygulamada kalmıştır. Belediye kanunu taşrada uygulamaya konulmakla birlikte, uygulama belli başlı şehirler dışında yaygınlaşma imkanı bulamamıştır. Bu bağlamda dönemin genel özelliği, hukukî altyapı bakımından önemli adımlar atılmasına rağmen uygulamanın aynı paralelde gelişme imkanı bulamaması olarak tanımlanabilir.

Üçüncü dönem, "kurumsallaşma" olarak nitelendirdiğimiz, 1908-1922 yılları arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İstanbul'da Dersaadet Belediye Kanunu'nun uygulamaya konulması ve bu çerçevede yirmi belediye dairesi ile Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin açılışı, dönemin ilk gelişmelerini oluşturmaktadır. 1912 yılına gelindiğinde çıkarılan "Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat" ile İstanbul'daki belediye organizasyonu yeniden düzenlenerek Şehremâneti ve dokuz belediye şubesiyle oluşan bir yapı kurulmuştur. Taşra'daki belediyeler konusunda 1877 tarihli kanun geçerliliğini sürdürmekle birlikte, uygulamada -sınırlı da olsa- olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Bunların yanında, özellikle malî alandaki kodifikasyon çalışmaları, dönemin önemli gelişmeleri arasında yer almaktadır. Ağırlıklı olarak İstanbul'daki belediye gelişmelerinin damgasını vurduğu üçüncü dönem, merkezî yönetimin Tanzimat'tan sonra etkisini yoğun olarak hissettiği kurumsallaşma ve bürokratikleşme çabalarının, uygulamada görülen nisbî artışa paralel olarak belediyeler alanında da hızlandığı bir zaman dilimi olmuştur.

I- Osmanlı Belediyeleriyle İlgili Arşiv Belgeleri

Osmanlı belediyeleri konusundaki araştırmaların başta gelen kaynağını kuşkusuz dönemle ilgili arşiv belgeleri oluşturmaktadır. "Belediye"nin devlet teşkilatında yer alan bir kurum olması nedeniyle İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), bu konuda çalışma yürüten araştırmacılar için temel çalışma alanı durumundadır. Devletin resmî yazışmalarının yer aldığı arşivde-

ki belgeler; devletin olaylara yaklaşımı, ürettiği kararlar ve süreçlerin yönetimi konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Araştırılan konuyla ilgili dönemin gazete, dergi, kitap vb. yayınlarında yer almayan konular yanında, fikir ya da proje aşamasında kalmış birçok girişim hakkında bilgi edinebilme imkanı bulunmaktadır.

Araştırma kapsamındaki dönemlendirme çerçevesinde I. ve II. dönem olarak adlandırdığımız 1855-1908 yıllarıyla ilgili belge potansiyeli, diğer faktörler göz ardı edildiğinde belediye uygulamalarının yoğunluğunun düşüklüğüne paralel olarak daha sınırlı düzeylerde dir. Buna karşın, uygulamaların nispeten gelişmesine paralel olarak III. dönem (1908-1922)'de belediyeler hakkında daha çok veriye rastlamak mümkündür. Bu çalışmada, BOA'da yer alan ve belediye tarihi konusunda sahip olduğu potansiyel bakımından önde gelen belge tasnifleri hakkındaki değerlendirmelerle yetinilecektir.

BOA'da belediyelerle ilgili en önemli belge potansiyeline "Dahiliye Nezareti" tasnifi sahiptir. Bunun temel nedeni, belediyelerin devlet örgütü içinde Dahiliye Nezareti'ne bağlı bulunmasıdır.² Belediyeler; organların belirlenmesi, bütçe uygulamaları, personel düzeni, gelir ve harcamalar, yerel hizmetler, idarî denetim, kanun yorumları, yönetim reformu çalışmaları vb. alanlarda birinci derece Dahiliye Nezareti ya da söz konusu nezaret üzerinden diğer ilgili nezaretlerle yazışma yürütmekteydi. Benzer şekilde, devletin çeşitli kurumları belediyelerle Dahiliye Nezareti üzerinden yazışmaktaydı. Ağırlıklı olarak 1908-1922 yıllarına ait belgelerin yer aldığı Dahiliye Nezareti tasnifinde içerdikleri belge zenginliği bakımından sırasıyla İdarî Kısım (DH. İD) ve Umur-ı Mahalliyeye-i Vilâyât Müdüriyeti (DH. UMVM) belgeleri başta gelmektedir. Bunların yanında Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ), İdare-i Umumiye (DH. İUM) ve Hukuk Müşavirliği (DH. HMS) belgeleri potansiyel bakımından ikinci düzeyi oluşturmaktadır. Dahiliye Nezareti altında yer alan diğer tasniflere genel olarak bakıldığında, daha sınırlı bilgi potansiyeline sahip ya da diğer tasniflerdeki belgelerin tekrarı biçiminde olduğu söylenebilir.

Bâb-ı Âlî Sadaret Dairesi kalemlerine ait belgeler içinde yer alan İrâdeler, konumuz bakımından incelenen ikinci tasniftir. Birçok alt tasnife ayrılan İrâdeler içinde; belgelerin ait oldukları nezaret veya dairelere göre değil, konularına göre tarihî bir süreklilik içinde ayrıldığı Dosya Usûlü İrâdeler (DUİT) başta gelen tasnifi oluşturmaktadır. Konuya göre değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak, 1855-1922 yıllarını kapsayan belgelerde; şehirde imtiyaz yöntemiyle yürütülen yerel hizmetler, belediyelerin yapısal gelişimi, reformların hayata geçiş aşamaları ve önemli mevzuat değişiklikleri konusundaki belgeler

2 Örneğin İstanbul Şehremaneti, 1869'da çıkarılan "Dahiliye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi" ile resmi olarak Dahiliye Nezaretine bağlandı. 1920 yılında kısa bir süre Nafia Nezaretine bağlanması dışında Cumhuriyet dönemine kadar Dahiliye Nezaretine bağlı konumunu sürdürdü.

dikkat çekmektedir. İrâdelerin konuyla ilgili diğer önemli tasnifleri araştırma kapsamında I. ve II. dönem olarak adlandırdığımız 1908 yılından önceki zaman dilimine ait belgelerin yer aldığı İrâde Şehremâneti (İ. ŞH), İrâde Meclis-i Vâlâ (İ. MVL) ve İrâde Dahiliye (İ. DH)'dir.

Araştırmamız kapsamında ele alınan üçüncü tasnif, Bâb-ı Âlî Evrak Odası tasnifi içinde yer alan Şûra-yı Devlet belgeleridir. 1868 yılında kurulan Şûra-yı Devlet'in bugünkü Danıştay benzeri fonksiyonlara sahip olması yanında, kanun hazırlama yetkisini de üstlenmiş olması, kuruma ait evrakın önemini daha da arttırmaktadır. Şûra-yı Devlet Katalogu'nda İstanbul, vilayet ve nezaretler biçiminde yapılan tasnif yanında, bir belediye olan Şehremâneti'yle ilgili olarak özel bir tasnif de bulunmaktadır. 1868-1922 yıllarını kapsayan Şûra-yı Devlet belgelerinde, belediye tarihiyle ilgili olarak; temel kanunlarının hazırlanması, mevcut mevzuatla ilgili içtihatlar, belediye reformu konusunda başka kurumların hazırladığı önerilerin değerlendirilmesi, yürütülen hizmetler dolaşısıyla belediye ile halk arasında ortaya çıkan ihtilaflar, belediyenin iç yapısıyla ilgili idarî işlemlerden doğan ihtilaflar vb. gibi geniş bir alana yayılmış konular yer almaktadır. Ayrıca belirtilmesi gerek bir konu, Şûra-yı Devlet gündemine gelen -yukarıda örnekleri belirtilen- konularla ilgili belgelerin BOA kapsamında sadece Şûra-yı Devlet Katalogu ile sınırlı bulunmadığıdır. Örneğin; Dahiliye Nezareti tasnifindeki dosyalarda, konuyla ilgili çok sayıda Şûra-yı Devlet kararına rastlamak da mümkündür. Bu tür kararların bir kısmının hem sayısı hem de içeriği itibarıyla Şûra-yı Devlet Katalogu'nda bulunmadığı göz önüne alındığında, Şûra-yı Devlet'in belediyelerle ilgili kararlarının BOA'daki farklı bir çok tasnifte yer alabileceği dikkate alınmalıdır.

Yukarıda ele alınanlar yanında, belediye tarihi bakımından daha sınırlı ve ri içeren tasnifler de bulunmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak I. ve II. dönemle ilgili verilerin yer aldığı Sadaret Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemî (A. DVN. MHM) tasnifi, Sadâret-Mebtubî Kalemî (A. MKT.) tasnifleri, Muallim Cevdet Tasnifi Belediye belgeleri sayılabilir. Ayrıca burada belirtilmesi gerekli diğer bir kaynak, bugünkü Bakanlar Kurulu benzeri bir yapılanma olan Meclis-i Vükela ile ilgili katalogdur. 1885-1918 yıllarıyla ilgili belgeleri içinde barındıran Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), devletin en üst yönetiminin belediyelerle ilgili yapısal ve fonksiyonel gelişmeler karşısındaki görüşlerini ve diğer önemli kararlarını içermesi bakımından önemlidir. Yine II. dönemle (1877-1908) ilgili belgelerin yer aldığı Yıldız Sarayı Arşivi Katalogu da burada zikredilmesi gereken diğer bir kaynaktır.

II- Osmanlı Belediyeleriyle İlgili Arap Harfli Türkçe Basma Eserler

Osmanlı belediyeleri alanındaki diğer önemli orijinal kaynakları dönemin basılı eserleri oluşturmaktadır. Bu çalışmanın bibliyografya bölümünde verilen

söz konusu eserler incelendiğinde; öncelikle, tamamına yakın bir kısmının, -yukarıda “III. dönem” olarak adlandırdığımız- II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasına ait olduğu görülmektedir. Bu dönemde, beledi uygulamanın yaygınlaşmasına paralel olarak belediye örgütünün iç işleyişi, birimler arası ilişkiler ağı, kayıt düzenleri, bütçe uygulamaları, personel giriş ve çıkış standartları, iç denetim mekanizması ve hizmet standartları konusundaki düzenlemelerin artması kurum-sallaşma düzeyini yükseltmiştir. Bunlar arasında özellikle Şehremâneti’nin çıkardığı kitaplar dikkat çekmektedir. Söz konusu yayınlar, ağırlıklı olarak, mevzuat alanında olmakla birlikte; bütçe uygulamaları, hizmet standartları, meclis zabıtları, projeler ve vergiler gibi değişik alanlarda da örnekleri görmek mümkündür. Şehremâneti’nin yürüttüğü yayın faaliyetine benzer bir çabanın, en azından eldeki tespit edilebilen az sayıdaki esere bakılarak, taşra belediyeleri için geçerli olmadığı söylenebilir. Basılı eserlerin diğer bir kategorisini ise, bir belediye kurumu olmamakla birlikte şehir içi kara ve deniz toplu ulaşımı, enerji üretim ve dağıtım, aydınlatma ve su temini gibi yerel bir hizmeti üstlenmiş durumdaki özel şirketler tarafından, hizmete ilişkin olarak çıkarılan yayınlar oluşturmaktadır.

Dönemin basılı eserleri; arşiv belgelerinde özet olarak yer alan belediyelerin kurumsal özellikleriyle ilgili birçok konuda kitap hacminde hazırlanmalarının bir sonucu olarak ayrıntılı bilgiler içermektedir. Örneğin, bütçe gerekçesi ve tüm malî hesaplarının ayrıntılı olarak yer aldığı bir bütçe kitapçığı; gündemine gelen bir beledi konu hakkında belediye meclisi üyelerinin görüşleri, belediyenin iç yönetim düzeniyle ilgili bir talimatname, yerel hizmetlerle ilgili istatistikî bilgi veya belediye başkanlarının yıllık icraatlarını anlattıkları bir konuşma metni, arşiv belgelerinde –bu denli geniş kapsamlı olarak- bulunması zor bilgiler arasında sayılabilir. Bununla birlikte, dönemin basılı eserlerinden bir kaynak olarak yararlanırken; resmî tüm belgelerde olduğu gibi, subjektiflik ögesi ve dönemin teknik yetersizliklerinin yol açtığı veri güvenilirliği problemleri de göz ardı edilmemelidir.

III- Osmanlı Belediyeleriyle İlgili Araştırmalar

Türkiye’de belediye tarihi konusundaki ilk önemli çalışma, İstanbul Şehremâneti’nde 1901-1946 yılları arasında düz memurluktan mektupçuluğa kadar çeşitli görevlerde bulunan Osman Nuri Ergin tarafından ortaya konulmuştur. Ergin’in eserleri, her ne kadar dönemin basılı kaynakları arasında yer almaktaysa da birlikte öneminden dolayı araştırmanın bu bölümünde ayrıca ele alınmıştır. Ergin’in belediye tarihi konusundaki en önemli eseri beş cilt olarak yayımlanan *Mecelle-i Umur-ı Belediye*’dir. Söz konusu eser, içerdiği malzeme ve yaklaşımıyla Osmanlı belediye tarihi kaynaklarının baş yapıtı durumundadır. İstanbul yanında taşradaki belediyeler için bir rehber olarak hazırlanmaya baş-

lanan eserin belediyelerle ilgili mevzuatın bir arada verildiği ikinci cildi 1914'te yayımlanmıştır. Aynı yıl; gaz depoları, su, tramvay, elektrik, şehir içi deniz taşımacılığı gibi yerel hizmetleri imtiyaz yöntemiyle yürüten şirketlere ilişkin sözleşme ve bilgilerin yer aldığı üçüncü cildi çıkarılmıştır. 1915'te belediyelerin sağlık alanındaki hizmetleriyle ilgili bilgi ve mevzuatın toplu halde sunulduğu dördüncü cilt yayımlanmıştır. 1919'da çıkan beşinci cilt; belediyelerdeki memurların atanma, azil, emeklilik vb. konularıyla ilgili uygulamalar yanında imar işleri, vergiler, belediye seçimleri ve imtiyazlı şirketlerin yürüttüğü hizmetlerde yaşanan ihtilafli noktalar hakkında başta Şûra-yı Devlet olmak üzere ilgili diğer kamu birimlerinin görüşlerine yer vermektedir. *Mecelle-i Umur-ı Belediye'* nin birinci cildi, diğer ciltlerden sonra, 1922 yılında çıkarılmıştır. Birinci cilt; belediyelerle ilgili mevzuat ve resmî belgelerin konularına göre toplu halde sunulduğu diğer ciltlerden farklı olarak, Avrupa ve Orta Doğu şehirlerinde tarihî süreç içinde yerel hizmetleri yürüten yönetim kurumlar, esnaf teşkilatı, İstanbul'un iaşesi, yangınları, zabıta hizmetleri ve imar düzeni, Şehremâneti'nin kuruluşu ve gelişimi gibi konular içermektedir. Söz konusu eserin beş ciltlik baskısı yanında, tek kitap olarak kısaltılmış (muhtasar) biçimi de 1921'de çıkarılmıştır. *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, 1995 yılında herhangi bir sadeleştirme yapılmadan -tıpkı basım olarak- Latin harfleriyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yeniden yayımlanmıştır. Yeni baskı, sekiz adedi orijinal eser ve bir adedi yeni baskıya uygun olarak hazırlanmış indeksten oluşan toplam dokuz cilt olarak düzenlenmiştir.

Osman Nuri Ergin'in belediye tarihi bakımından diğer önemli bir eseri, biyografik bir çalışma olan 1927 tarihli *İstanbul Şehreminleri* kitabıdır. Eserde 1855'ten 1924'e kadar İstanbul Şehremâneti'nde şehreminliği görevini yürütmüş 46 kişi yer almaktadır. Kronolojik bir yaklaşımla şehreminlerinin kökenleri, eğitimleri, kişisel yetenekleri, şehreminliği sırasındaki önemli gelişmeler, şehreminlerinin beledi konularındaki görüşleri ve yürüttükleri hizmetler bilgi ve verilen temel konuları oluşturmaktadır. Bu özelliğiyle; arşiv belgelerinde, dönemin basılı eserlerinde veya gazetelerinde yer almayan birçok konuya ışık tutmaktadır. Osmanlı tarihi konusundaki biyografik çalışmaların yetersizliği düşünüldüğünde eserin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. *İstanbul Şehreminleri* kitabı, 1996'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Latin harfleriyle yeniden basılmıştır. Ahmed Nezih Galitekin tarafından hazırlanan yeni baskıda; metin sadeleştirilmiş, ilgili resimler, lügat ve indeks bölümleri yanında bazı ek bilgilerin yer aldığı notlar eklenmiştir.

Mecelle-i Umur-ı Belediye ve *İstanbul Şehreminleri* eserleri, gerek yazarın görev yaptığı kurum ve gerekse zaman dilimi göz önüne alındığında "içeriden" analize imkan veren kaynaklardır. Bununla birlikte, yazarın bakış açısı çerçevesinde şekillenen yorumlar içerdiği de unutulmamalıdır. Osman Ergin'in belediye tarihiyle ilgili diğer eserleri *Beledi Bilgiler*, *Cumhuriyet* ve *İstanbul Mahalli*

İdaresi, Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı ile Türk İmar Tarihinde Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler’dir. Söz konusu eserlerde Osmanlı belediyeleriyle ilgili bilgilerin *Mecelle-i Umur-ı Belediye*’nin birinci cildindeki konular çerçevesinde işlenmesinden dolayı araştırma kapsamında ayrıca analize gerek görülmemiştir.

Osman Ergin’in eserlerinden sonra, uzun yıllar araştırma konusu olarak tercih edilmeyen Osmanlı belediyeleri konusunda, Cumhuriyet dönemindeki ilk kayda değer eser, 1946 yılında İçişleri Bakanlığı Tetkik Müşaviri Sıddık Tümerkan’ın hazırladığı *Türkiye’de Belediyeler (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)* adlı çalışmadır. Eserde belediye tarihi; Şehremâneti’nin kuruluşu olan 1855’den önceki dönem, 1855’den Vilayet ve Dersaadet Belediye kanunlarının ilan tarihi olan 1877’e kadar geçen dönem, 1877’den 1930 tarihli Belediye Kanunu’na kadar olan dönem ve 1930’dan sonraki dönem şeklinde 4 ana zaman dilimi çerçevesinde incelenmektedir. Ayrıca her dönem; belediyelerin “Vazife ve Hizmetleri”, “Uzuvları”, “Gelirleri”, “Zabıtası”, “Personeli” ve “Taalluk Eden Diğer Hususlar” başlıkları altında ele alınmaktadır. Eserde kaynakçaya yer verilmediği gibi, açıklayıcı nitelikteki bir kaç hâric dipnot da kullanılmamıştır. Arşiv belgelerinin yer almadığı araştırmada, oldukça ayrıntılı biçimde ele alınan konuların Osman Ergin’in çalışmaları ve ilgili dönemin mevzuatı çerçevesinde işlendiği anlaşılmaktadır. Tümerkan’ın eseri; metot bakımından bazı problemleri içinde barındırmakla birlikte, gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki belediyelerin özellikleriyle ilgili bilgileri toplu halde sunması ve yazıldığı tarih itibarıyla Latin harfleriyle basılmış olması nedeniyle kayda değer bir eser özelliğine sahiptir.

Osmanlı belediyeleri konusunda Tümerkan’ın eserinden sonra yaklaşık 30 yıl boyunca kayda değer bir çalışmanın ortaya konmadığı görülmektedir. 1974 yılına geldiğinde, İber Ortaylı’nın *Tanzimat’tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)* adlı eseriyle Osmanlı belediyeleri konusunda önemli bir gelişme sağlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin bir çok alanda yeniden yapılanma içine girdiği Tanzimat dönemiyle Anayasa ve parlamentonun uygulamaya konulduğu I. Meşrutiyet’in ilk yıllarını kapsayan zaman dilimini inceleyen eserde; halkın yerel düzeyde yönetime katılmasının ilk örnekleri, uygulama ve gelişme süreçleriyle birlikte işlenmektedir. Bu çerçevede taşradaki meclisler, modern belediyeyi ortaya çıkaran nedenler, İstanbul ve taşradaki belediye yapıları, gerek halkın ve gerekse devletin yeni yönetim yapıları karşısındaki yaklaşımları ve modern şehir hizmetleri ele alınan konuların başında gelmektedir. Geniş bir yelpazeyi oluşturan konulardan da anlaşılacağı gibi, işlenen başlıklar genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Değinilen süreçte, kurum ve hizmetlerle ilgili ayrıntılı analizlere girilmele birlikte, uygulamayı yansıtan örneklere de yer verildiği görülmektedir.

Tanzimat’tan Sonra Mahalli İdareler, Osmanlı belediye tarihinin ana hatlarını ortaya koyarak bir zemin oluşturan ve diğer araştırmacıların dikkatini bu

alana çekebilecek bir niteliğe sahip olmasına karşın, araştırmalarda önemli bir gelişme olduğunu söylemek mümkün değildir. Ortaylı'nın; ilk baskısı 1974'te yapılan eserinin 1985 yılındaki ikinci baskısının³ önsözünde "Konu üzerinde aradan geçen on yıl içinde, birkaç makale dışında bir çalışma yapılmış değil XIX. yüzyıl XVI.-XVII. yüzyıllar kadar ilgi çekmiyor. (...) Kitabımı yeniden baskıya verme cesaretini; ele aldığım konu ve zaman kesitini içeren önemli bir araştırmanın yapılmamasında buldum. XIX. yüzyılın tersine, ülkemiz tarihçileri XVI.-XVII. yüzyıl Osmanlı şehirleri konusunda kamuya mal edilemeyen değerli araştırmalar yaptılar" ve aynı eserin 2000 tarihli 3. baskısının⁴ önsözünde "O günden beri yirmi beş yıl geçmiş olmasına rağmen bu dalda çok sayıda araştırmalar yapıldığı söylenemez." şeklinde dile getirdiği değerlendirmeleri, araştırmaların yoğunluğu hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Osmanlı belediye tarihi konusundaki az sayıda araştırma içinde, Doğu Akdeniz liman şehirlerinin XIX. yüzyılda yaşadığı ekonomik, sosyal ve fizikî dönüşüm bağlamında belediyelerin ortaya çıkış süreci ve ilk uygulamaları inceleyen eserler geniş bir yer işgal eder. Bunların başlıcaları Gabriel Baer,⁵ William L. Cleveland,⁶ Steven Rosenthal⁷ ve Ruth Kark'ın⁸ çalışmalarıdır. Baer'in çalışmasında; Mısır'da modern belediyenin kurulma süreci, ağırlıklı olarak İskenderiye'deki uygulamalar çerçevesinde incelenmektedir. Yabancı vatandaşlar ve gayrimüslimlerin şehrin modernleşmesi sürecindeki rolleri, belediye meclisinin oluşumu ve niteliği, belediyelerin gelir yapısı, hizmet alanları, İstanbul'daki belediye uygulamalarının etkileri başlıca ele alınan konuları oluşturmaktadır. Makalede ikincil kaynaklar yanında seyahatname ve resmî raporların ağırlıkta olduğu orijinal kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Yine Kuzey Afrika'da, Tunus'taki belediye pratiği konusunda Cleveland'ın çalışması dikkat çekmektedir. Makalede, bir liman şehri olan ve Doğu Akdeniz'deki benzer özelliğe sahip Osmanlı şehirlerine paralel modernleşme eksenli bir dönüşüm içine giren Tunus'taki gelişmeler ele alınmaktadır. Belediyelerin kurulma süreci ve oluşturulan yapılar, yürütülen hizmetler ve şehirde sağlanan düzen, işlenen başlıca konuları oluşturmaktadır. Araştırma konusu olan dön-

3 İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul: Hil Yayınları, 1985.

4 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

5 Gabriel Baer, "The Beginnings of Municipal Government in Egypt", *Middle Eastern Studies*, 1968, c. IV, sy. 2, s. 118-140.

6 William L. Cleveland, "The Municipal Council of Tunis, 1858-1870: A Study in Urban Institutional Change", *International Journal of Middle East Studies*, 1978, c. IX, sy. 1, s. 33-61.

7 Steven Rosenthal, "Foreigners and Municipal Reform in Istanbul: 1855-1865", *International Journal of Middle East Studies*, 1980, c. II, sy. 2, s. 227-245.

8 Ruth Kark, "The Jerusalem Municipality at the End of Ottoman Rule", *Asian and African Studies*, 1980, c. XIV, sy. 2, s.117-141.

min basılı kaynakları yanında, özellikle Tunus'taki arşivlerden de yararlanıldığı görülmektedir.

Rosenthal'ın çalışmasında İstanbul'daki gelişmeler incelenmiştir. Ağırlıklı olarak Galata-Beyoğlu bölgesinde ikamet eden Avrupa vatandaşları ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının sahip olduğu nüfuzun şehir ve beledi kurumların dönüşümü sürecine etkileri çerçevesinde; günlük hayattaki değişimler, mevcut şehir kurumlarının yetersiz kalması, İhtisap Nezareti ve Şehremâneti gibi yeni kurumlar, İntizam-ı Şehir Komisyonu ve çalışmaları, Altıncı Daire ve faaliyetleri ele alınmaktadır. Rosenthal'ın yararlandığı kaynaklar incelendiğinde; ağırlıklı olarak dönemin gazeteleri başta gelmekle birlikte, dönemin basılı eserleri ve arşiv belgelerinden oluşan bir malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

Kark'ın çalışması; Osmanlı Devleti'nde, belediyenin ilk kurulduğu şehirler arasında yer alan Kudüs üzerinedir. Kudüs'te belediyenin kuruluşu, fonksiyonları, yürütülen faaliyetler ve belediye seçimleri başlıca ele alınan konuları oluşturmaktadır. Özellikle belediye tarafından yürütülen hizmetler; aydınlatma, sağlık, inşaat, planlama, su temini ve nüfus kaydı gibi başlıklar altında ayrıntılı olarak incelenmektedir. Araştırmanın kaynakları arasında; ilgili dönemde yayınlanmış yıllık, seyahatname ve yerel arşivlerdeki belgeler gibi birincil niteliğe sahip malzeme de bulunmaktadır.

Osmanlı belediyelerini şehirdeki modernleşme süreci çerçevesinde ele alan eserler yanında, yine bu olguyu ihmal etmemekle birlikte ağırlıklı olarak hukukî altyapı, kurumsal özellikler vb. konulara ağırlık veren çalışmalar da bulunmaktadır. Bunların ilki Erkan Serçe'nin *İzmir'de Belediye: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e: 1868-1945* adlı eseridir. Osmanlı döneminde İzmir'de belediyenin kurulması, yönetim yapısı, gelir düzeni, personel özellikleri gibi kurumsal yapı özellikleri yanında belediye seçimi, yürütülen hizmetler ve bunlara ilişkin problemler ele alınmaktadır. Çalışmada, dönemin gazetelerinin yanı sıra arşiv belgeleri ve salname gibi birincil kaynaklardan da yararlanıldığı görülmektedir. Kurumsal analizlere diğer bir örnek Tarkan Oktay'ın "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İstanbul Şehremâneti (Teşkilat ve Mali Yapı Analizi)" adlı doktora tez çalışmasıdır. Şehremâneti'nin kurumsal analizi üzerine yoğunlaşan çalışmada; II. Meşrutiyet sonrasında İstanbul'da belediye kurumunun yeniden yapılanma çabaları, belediye seçimleri, Şehremâneti'nin organları, alt örgütlenmesi, personel özellikleri, gelirleri ve bütçe analizi gibi konular ele alınmaktadır. Söz konusu eserde kullanılan malzeme; arşiv belgelerine, salnamelere ve dönemin basılı kaynaklarına dayanmaktadır. Bu çalışmaların yanında, Halil İbrahim Koca'nın "Kanun ve Nizamnameler Işığında Dersaadet Belediye Teşkilatı (Şehremâneti) (1855-1913)" ve Akın Yeşilbaş'ın "İstanbul Şehremâneti Teşkilatı" adlı, ilgili dönemin mevzuatı çerçevesinde konuların işlenmeye çalışıldığı yüksek lisans tezleri de bulunmaktadır. Genel kurumsal analizler yanı sıra, Nilüfer

Uğurlu'nun "1910 Tarihli Bursa Belediye Meclisi Karar Defterinin Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezi gibi belediyenin bir birimi üzerine yoğunlaşan çalışmalar da yapılmıştır.

Osmanlı belediyeleriyle ilgili diğer bir araştırma alanı, yerel hizmetlerle ilgilidir. Osmanlı döneminde şehir içi ulaşım, su temini, enerji vb. yerel hizmetlerin yürütülmesi, merkezî yönetim tarafından imtiyaz yöntemi çerçevesinde özel şirketlere verilmekteydi. Bununla birlikte, belediyelere, özellikle hizmetin yönlendirilmesi ve denetlenmesi konularında yetki verildiği görülmektedir. Bu konudaki az sayıda çalışmadan ikisi; İbrahim Murat Bozkurt'un "İstanbul Kentiçi Kara Toplu Ulaşım Hizmetlerinin Başlaması ve Gelişimi (1850-1900)" adlı doktora tezi ve Murat Koraltürk'ün "İstanbul'da Şehirçi Ulaşımında Şirket-i Hayriye (1850-1945)" adlı yüksek lisans tezi olarak belirtilebilir. Ayrıca, günümüzde yerel hizmetleri üstlenmiş yönetim yapılarının kurumsal tarih konusundaki girişimleri çerçevesinde üretilen eserler bulunmaktadır. Bunlardan önde gelenleri R. Sertaç Kayserilioğlu'nun hazırladığı üç ciltlik *Osmanlıdan Günümüze Havagazının Tarihçesi*, yine aynı yazar tarafından hazırlanan *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay* ve Nuran Yıldırım'ın *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi* olarak belirtilebilir.

Osmanlı belediyeleri konusunda yukarıda belirtilen çalışmalar yanında, benzer yaklaşımlara sahip çalışmaların yetersizliği nedeniyle herhangi bir gruplandırma çerçevesinde ele alınamamakla birlikte, konu bakımından dikkat çeken çalışmalar da bulunmaktadır. Bunların ilki; Adalet B. Alada'nın, konuyu 1980 yılından sonra Türkiye'de uygulanmaya başlanan Büyükşehir Belediye sistemi tartışmaları paralelinde ele alan makalesidir.⁹ Alada; Osmanlı İstanbul'unda 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu'nun öngördüğü yönetim yapısı ve söz konusu yapının uygulandığı 1908-1912 yıllarını kapsayan zaman dilimine, Türkiye'de Büyükşehir yönetiminin ilk örneği olarak dikkat çekmekte ve bu konudaki tartışmalar tarihsel bir bakış açısı eklemektedir. Osmanlı belediyeleri konusunda eserleri bulunan diğer bir yazar olan Mehmet Seyitdanlıoğlu, belediyelerinin özellikle hukukî altyapısının tanıtılmasına dönük çalışmalar ortaya koymuştur. Ağırıklı olarak İstanbul'daki örnekleri ele alan makalelerinde; belediye yapıları, imar düzeni, sağlık, gelirler, personel düzeni vb. konulardaki mevzuat tanıtılmaktadır. Mevzuat metni, Latin harfleriyle tıpkı metin biçiminde verilmektedir. Ayrıca, söz konusu mevzuatı ortaya çıkaran gelişmeler ve ilgili kurumla ilgili bilgilendirme de yapılmaktadır. Osmanlı belediyeleri alanına "kentlilik bilinci" gibi farklı bir açıdan yaklaşan Alexandra Yerolympos; modernleşen Selanik'in -toplumsal farklılıklarıyla birlikte- belediye hiz-

9 Adalet Bayramoğlu Alada, "Bir Erken Büyükşehir Yönetimi Denemesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1988, c. LXIII, sy. 3-4, s. 135-142.

metlerini yönlendirici ve katılımcı özelliğe sahip hemşerilik örneklerini, dönemin yerel gazetelerinden yararlanarak işlemektedir.¹⁰

Osmanlı belediyeleri gibi hakkında sınırlı çalışma yapılmış bir alanla ilgili araştırmacıların kuşkusuz gözardı edemeyeceği diğer bir grup kaynağı, farklı konuları ele almakla birlikte belediyelerle ilgili bölümlere de yer veren eserler oluşturmaktadır. Bu tür eserler iktisat tarihi araştırmaları, şehir monografileri, şehir planlama tarihi çalışmaları, XIX. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi üzerine çalışmalar vb. gibi geniş bir yelpazede bulunmaktadır. Örneğin Zafer Toprak'ın birbirine paralellik içinde bulunan *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi, 1914-1918* ve *İttihat-Terakki ve Devletçilik* adlı eserleri, I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'un işesiyle ilgili olarak Şehremâneti'nin rolü konusunda önemli bilgiler içermektedir. Zeynep Çelik'in *XIX. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul* adlı kitabında, İstanbul'un modernleşme sürecinde yaşadığı imar ve şehir planlaması çabaları bağlamında belediyenin rolü de ele alınmaktadır. 1922 tarihli bir şehir monografisi olan *İstanbul 1920* adlı eserde yer alan William Wheelock Peet'in "Kent Yönetimi" başlıklı yazısında, özellikle belediyelerin yönetim yapısı konusunda bilgi verilmektedir. Meropi Anastassiadou'nun; Selanik'in modernleşme sürecini, sosyal, ekonomik, fizikî ve siyasî faktörler gibi çok yönlü bir analizle ele aldığı çalışması *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*'te, içme suyu, havagazi ve tramvay gibi yerel hizmet uygulamaları da işlenmektedir. Ali Akyıldız'ın *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri* adlı çalışmasında, Osmanlı döneminde imtiyaz yöntemiyle yerel bazı hizmetleri yürüten şirketler ve bunların belediyelerle olan çok yönlü ilişkiler üzerine ipuçları bulmak mümkündür.

Osmanlı belediye tarihi alanındaki çalışmalar genel olarak incelendiğinde, henüz söz konusu alanla ilgili yeterli bir kapsama ulaşamadığı görülmektedir. Bununla birlikte, Ortaylı'nın da belirttiği gibi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemde Osmanlı Devlet yapısıyla ilgili çalışmalarda da benzer bir durumu gözlemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, belediye tarihinin aynı yüzyılla ilgili diğer konulara göre daha avantajlı bir konumda olduğu görülmektedir. Tanzimat dönemiyle başlayan her alanda modernleşme sürecinin toplumla doğrudan ilişki kurduğu ve en önemli kazanımları elde ettiği Doğu Akdeniz liman şehirleri, bu özellikleri nedeniyle, araştırmacıların ilgisini çekmiş ve çekmektedir. Modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı şehir kurumlarının başında "belediye"nin gelmesi, çalışmalarda sınırlılıkla birlikte, sözkonusu alanın Osmanlı Devleti merkez yapısından daha çok ilgi çekmesini sağladığı söylenebilir.

10 Alexandra Yerolympou, "XIX. Yüzyıl Sonunda Selanik'te Kentlilik Bilinci ve Belediyeye İlgisi", Francois Georgeon ve Paul Dumont (eds.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 147-174.

Osmanlı belediyeleriyle ilgili yapılacak çalışmalarda başlıca inceleme alanı olarak karşımıza çıkan İstanbul dışında, Balkan ve Orta Doğu vilayetlerindeki örnekler de ele alınmalıdır. Araştırmaların gelişmesiyle birlikte genel incelemelerden daha özel konulara doğru bir kaymanın olması beklenebilir. Kurumsal incelemelerde dönemin mevzuatı yanında diğer arşiv malzemesi çapraz analizler çerçevesinde daha yoğun olarak kullanılmalıdır. Kurumsal analizler yanında yerel hizmetlerle ilgili incelemeler de önem taşımaktadır. Ayrıca, belediyelerin şehirde yaşayanlar üzerindeki siyasî, sosyal ve ekonomik etkileri, farklı disiplinlerin bir arada kullanılmasını gerektiren araştırma alanlarını oluşturmaktadır. Osmanlı belediyeleri alanındaki diğer önemli bir konu mukayeseli çalışmalarıdır. Bu yöntem çerçevesinde aynı veya farklı şehir, vilayet ya da bölge ele alınabileceği gibi diğer ülkelerdeki örnekler üzerinde çalışma yapılabilir.

IV- Bibliyografya

A- Arap Harfli Türkçe Basma Eserler

- 1324 ve 1325 *Senelerine Mahsûs Sıhhiye İstatistiki*, Dersaâdet: Arşak Garoyan Matbaası, 1326.
- 1325 *Senesine Mahsûs Umûr-ı Belediye Mecmûası*, İstanbul: Bağdâdliyan Matbaası, 1325.
- 1329 *Senesi İstanbul Beldesi İhsaiyât Mecmûası*, Dersaâdet: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1330.
- 1330 *Senesi İstanbul Beldesi İhsaiyât Mecmûası*, Dersaâdet: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- 1335 *Senesi İstanbul Beldesi İhsaiyât Mecmûası*, Dersaâdet: Matbaa-i Osmâniye, 1337.
- Bakkallar ve Yemişçiler Hakkında Talimâtname (İstanbul Şehremâneti)*, İstanbul, ts.
- Basra Kasabasına Kabil-i Şürb Su İsalesi İmtiyazına Dair Mukavele Lâyhasıdır*, İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, ts.
- Beyrut Belediyesiyle Beyrut Osmanlı Mahdud Su Şirketi Arasındaki Davaya Ait Evrak ve İlâm*, yy., ts.
- Beyrut Tramvay ve Elektrik Anonim Şirket-i Osmaniyesinin Mukavelenâme ve Şartnâmeleriyle Nizamnâme-i Dahilisi*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1323.
- Birinci Daire-i Belediye*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1328.
- Boğaziçi Şirket-i Hayriye Tarihçe*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1330.
- Celal Esad [Arseven], *Belediyelerde Evrakın Kayd ve Tasnifi Nasıl Olmalıdır*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1331.
- Celal Esad [Arseven], *Belediyelerde İnşaatın Emâneten İdaresi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1331.
- Celal Esad [Arseven], *Kadıköy Hakkında Tedkikât-ı Belediye*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329.

- Celal, 1337, *Şehremini Celâl Beyefendi Tarafından Kıraat Olunmuştur*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1337.
- Cemil Paşa [Topuzlu], 1329 *Senesi Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyenin Küşadında Şehremini Cemil Paşa Tarafından Okunan Nutuk*, İstanbul: Şehremâneti Neşriyatı, 1329.
- Cemil Paşa [Topuzlu], 1335 *Senesi Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyenin Küşadında Şehremini Cemil Paşa Tarafından Kıraat Olunan (Nutuk)*, İstanbul, 1335.
- Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Mukarrerâtı*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330.
- Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Tedkik-i Hesab Encümeninden Tanzim Kılınan Şehremânet-i Âliyesinin 338 Senesi Hesab-ı Kat'i Raporu*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, ts.
- Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Zabıt Ceridesi*, c. II, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1339.
- Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Zabıt Ceridesi*, c. III, İstanbul: Şehremâneti Matbaası, 1341.
- Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Zabıtnâmeleri (1337-1338)*, c. I, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1339.
- Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'nin Nizâmnâme-i Dâhilisi*, Dersaâdet: Selanik, 1328.
- Cisreyn İdaresi Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Dersaâdet Belediye Kanunu ve Ebniye Kanunu*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1324.
- Dersaâdet Belediye Kanunu*, İstanbul: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, 1324.
- Dersaâdet Belediye Kanunu*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1324.
- Dersaâdet Belediye Kanunu*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1294.
- Dersaâdet Belediye Kanununun 64'üncü Maddesi Makamına Kaim Olmak Üzere Ahîren Tasdik-i Âliye İktiran Eden Madde-i Muaddele-i Kanuniyye ve Rüsûm-ı Belediyeye Bakayasının Sûret-i Tasfiyesi Hakkında Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Hiye ve Şürekâsı, 1327.
- Dersaâdet Haliç Vapurları Şirketi Hissedârınının Sene 1340 İçin On Altıncı Def'a Olarak Sûret-i Adiyeye İctima Eden Heyet-i Umûmiyesinde Kıraat Olunan (1 - Meclis-i İdare Raporu)*, İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1341.
- Dersaâdet Hammallarına Mahsûs Talimât ve Tarife*, İstanbul: Nazir Matbaası, ts.
- Dersaâdet Müessesât-ı Hayriyye-i Sıhhiye İdaresiyle Şehremâneti Sıhhiye Dairesi Teşkilâtına Dair Vesâik-i Resmîye*, İstanbul, ts.
- Dersaâdet Rıhtım Dok ve Antrepo Şirketi (Mukavelenâme, Şartnâme, Tarife ve Melfufat)*, İstanbul: Murkides Matbaası, 1334.
- Dersaâdet Su Şirketi (Suların Tevzii ile Umûr-ı Zabıtaya Dair Nizamnamedir. Compagne des Eaux de Constantinople. Reglements de La Distribution des Eaux et de Police)*, İstanbul: Murkides Matbaası, 1327.
- Dersaâdet Teşkilât-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, 1329.
- Dersaâdet Teşkilât-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1332.

- Dersââdet Tramvay Şirketi Mukavelenâme ve Şartnâmeler (Société des Tramways de Constantinople Conventions et Cahiers des Charges)*, İstanbul: Fratelli Haym Matbaası, 1341.
- Dersââdet Tramvay Şirket-i Osmaniyesi Meclis-i İdaresi Tarafından 10 Kânûn-i Evvel Sene 1908 Tarihinde İn'ikad Eden Hissedârân-ı Meclis-i Umûmî-i Fevkalâdesinde Kıraat Olunan Rapordur*, İstanbul: Suma Matbaası, 1908.
- Dersââdet Tramvay Şirketi Seyr ü Sefer Nizamnâmesidir (1 - Zabıta Nizamnâmesi)*, İstanbul: Matbaa-i Zelliç, 1330.
- Dersââdet Tramvay Şirketi Seyr ü Sefer Nizamnâmesidir (1 - Zabıta Nizamnâmesi)*, İstanbul: Fratelli Haym Matbaası, 1332.
- Dersââdet Tramvay Şirketi Seyr ü Sefer Nizamnâmesidir (2 - Demiryollar Usûl-i Zabıta Nizamnâmesine Dair Kanun-ı Muvakkat ve Zeyli)*, İstanbul: Matbaa-i Zelliç, 1330.
- Dersââdet Tramvay Şirketi Seyr ü Sefer Nizamnâmesidir (2 - Demiryollar Usûl-i Zabıta Nizamnâmesine Dair Kanun-ı Muvakkat ve Zeyli)*, İstanbul: Fratelli Haym Matbaası, 1332.
- Dersââdet Tramvay Şirketi Vatmanlarına Talimât*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, 1338.
- Dersââdet Tramvay Şirketi Yevmiyeli Müstahdemîne Mahsûs İhtiyat ve Muavenet Sandıkları Nizamnâme-i Dahilisi*, İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1338.
- Dersââdet Tramvay Şirketinin Yevmiyeli Müstahdemîne Hizmet Esnasında Ârız Olabilecek Kazalardan Mütevellid Hasarâtın Tazminine Dair Nizamnâme (Réglement sur la Répartition des Dommages Résultant des Accidents du Travail des Agents Salariés)*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1338.
- Dersââdet Tramvaylarının Elektrikle Cerri İmtiyazının Şirket-i Hâzıraya İhalesi Hakkında*, ts.
- Dersââdet ve Havalisinin Hava Gazıyla Tenvirine Dair Mukavele ve Şartnâmedir*, İstanbul: Matbaa-i Tahir Bey, 1318.
- Dersââdet Zabıta-ı Belediye Talimâtı*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1328.
- Dersââdet'de Tramvay Tesisine Dair 26 Temmuz Sene 1285 Tarihli Birinci Şartnâmedir*, İstanbul: A. Servişen Matbaası, ts.
- Dersââdet'de Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi 1916 Senesi Muamelâtı*, İstanbul: Matbaa-i Henri Zelliç ve Şürekâsı, 1917.
- Dersââdet'e Cârî Suların İhtiyac-ı Hakikî ve Sıhhiye Göre Kemmiyeten ve Keyfiyeten Temin ve Islahı Çarelerini Teemmül Etmek Üzere Meclis-i Mahsûsda Mürekkeben Teşekkül Eden Komisyonca Kaleme Alınan Mazbata ve Müteferriatı*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1340.
- Dersââdet'in Anadolu Cihetinde Üsküdar ve Kadıköy Dahil ve Haricinde Bir Elektrikli Tramvay Şebekesi Tesisi İmtiyazının İtâsı Zımında İcra Edilecek Münakaşa Şerâitini Mübeyyin Nâfia Nezareti Kararnâmesiyle Mukavelenâme ve Şartnâme Lâyihaları*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1328.
- Dersââdet'in Rumeli Cihetiyle Mülhakâtında Kudretü'l-elektrikiyye Tevziât-i Umûmiyesi İmtiyazına Dair Mukavelenâme ve Şartnâme (Conventions et Cahier des Charges)*, İstanbul: Zelliç Biraderler Matbaası, 1336.

- Edirne Sancağı Dahilinde Kudret-i Elektrikiyye Tevziât-i Umûmiyesine ve Edirne Şehrinde Tesis Kılınacak Elektrikli Tramvaylara Aid İmtiyaz Şartnâmesi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326.
- Elektrikli Tramvay İmtiyazâtına Esas İttihaz Olunacak Mukavalenâme Lâyhası*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1325.
- Emlâk Vergisi Hakkında Şûra-yı Devletden Tâdilen Kaleme Alınub Mer'iyet-i Ahkâmına Bi'l-İstizan İrade-i Seniyye-i Cenâb-ı Padişahî Müteallik ve Şeref-sudûr Buyurulan Nizamnâmedir*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1303.
- Esnafın Riayete Mecbur Olduğu Emâvir-i Belediye Hakkında Talimât*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1335.
- Fî 20 Mart Sene 329 Tarihinde Fevkâlade Olarak İctimaa Davet Edilen Şirket-i Hayriye-i Hamidiyye Hissedârân Meclisinde Kıraat Olunacak Meclis-i İdare Raporudur*, İstanbul, ts.
- Galata ve Beyoğlu Beyninde Tahte'l-arz Demiryolu İmtiyazının Ferman-ı Âlisi ile Mukavelât ve Şartnâme ve Nizamnâme-i Dahilisi*, İstanbul: Fidel Lefter Litoğrafyası, 1906.
- Haleb Şehrinde Kudret-i Elektrikiyye Tevziatı Umûmiyesine ve Tesis Kılınacak Elektrikli Tramvaylara Aid İmtiyaz Şartnâmesi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1327.
- Haleb Tevziât-ı Elektrikiyyesi ve Elektrikli Tramvaylar İmtiyazı ve Şartnâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye, 1329.
- Haliç Dersaadet Vapurları Mukavelenâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1327.
- Haliç Vapurları Şirket-i İmtiyaz Mukavelesi Şartnâmesi Nizamnâme-i Dahilisi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326.
- Haliç Vapurları Şirket-i İmtiyaz-ı Muaddel Mukavelenâmesi Muaddel Şartnâmesi Muaddel Nizamnâme-i Dahilisi, Societe Anonyme Ottomane des Bateaux de la Corne d'Or. I. Convention modifie'e 2. Cahier des charges modifie 3. statuts modifiee*, İstanbul: Kader Matbaası, 1329.
- Harb-i Umûmi ve Şirket-i Hayriye, 1330-1334*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1337.
- Hazine-i Mâliye ile Şirket-i Hayriye Beynindeki Muhtelifün fih Mevaddan 26 ve 27 Numaralı Araba Vapurlarının Harb-ı Umûmideki Mikdar-ı Ücretlerine Müteallik Evrâk ve Vesâik*, İstanbul: Kader Matbaası, 1341.
- Hükümet-i Osmaniye Cânibinden Tenvirat ve Tramvaylara Müteallik Kudret-i Elektrikiyye ve Tevziat-ı Umûmiyesi İçin İta Kılınacak İmtiyazlara Dair Ticaret ve Nafia Nezaretince Tanzim Olunacak Şartnâme Beyannâmesidir*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326.
- Hükümet-i Seniyye ile Şirket-i Hayriye Beyninde Akd ve Teâtî Olunan Mukavelenâme ile Şartnâme*, İstanbul: Der Nersisyan Matbaası , 1326.
- Hükümet-i Seniyye ile Şirket-i Hayriye Beyninde Akd ve Teâtî Olunan Mukavelenâme ile Şartnâme*, İstanbul: Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi Matbaası, 1306.
- İsmail Hakkı, Beledî Bankalar Hakkında İştîşaremiz*, İstanbul: Asır Matbaası, 1324.
- İstanbul Beldesi İhsaiyât Mecmûası*, Dersaadet: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1329.
- İstanbul Belediye Daireleri ile Bu Dairelere Bağlı Mahallelerin İsimleri*, İstanbul, ts.
- İstanbul Şehremâneti ile Üsküdar ve Kadıköy Gaz Şirketi Arasında Tanzim Edilen Müzeyyel Mukavelenâme*, Ankara: Yenigün Matbaası, İstanbul Şehremâneti, 1339.

- İstanbul Şehri Belediyesi 1329 Muvâzene-i Umûmiyesi*, İstanbul. ts.
- İstanbul Şehri Belediyesi 1330 Muvâzene-i Umûmiyesi*, İstanbul: Âmire Matbaası, 1330.
- İstanbul Şehri Dahilinde Dersââdet Mülhakatından Galata ile Beyoğlu Beyninde Tahte'l-arz Demiryolu Osmanlı Şirketi Nizamnâme-i Dahilîsidir. Statuts de la Societe Anonyme Ottomane de Chemin de Fer Metropolitain de Constantinople Entre Galata et Pera*, İstanbul: Fidel Lefter Matbaası, 1911.
- İstanbul Şehri ile Civarında Bir Tramvay Şebekesi Tesisi İmtiyazına Dair Mukavelenâme*, İstanbul: Ebüzziya Matbaası, 1326.
- İstanbul Şehri Rüsûm-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat*, İstanbul: Serviçen Matbaası, 1328.
- İstanbul Şehri Rüsûm-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat, Mecmua-i Kavanîn-i Cedide-i Osmaniye'den*, İstanbul: Cihan Matbaası, 1330.
- İstanbul Tramvay Şirketi İşçileri Tesanüd ve Teavün Cemiyeti Nizamnâme-i Esasîsi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1340.
- İstanbul Tramvay Şirketinin Nizamnâme-i Esasîyesidir. Status De La Societe Des Tramvays De Constantinople*, İstanbul: Minasse Matbaası, 1890.
- İstanbul Umûmî Planının Münakaşaya Vaz'ı Hakkında Şehremânetinin Kararnâmesidir*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1328.
- İstanbul Zabita-i Belediye Talimâtı*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1328.
- İstanbul'da Bir Şehremâneti Binası Projesinin Tanzimi İçin Beynelmîlel Müsabaka Programıdır*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329.
- İstanbul'da Hava Gazı ve Elektrik ve Teşebbüsât-ı Sınaiye Türk Anonim Şirketi Nizamnâme-i Dahilîsidir*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1341.
- İzmir Göztepe Tramvay Şirketi Mukavele ve Şartnâmesidir*, İzmir: Pol Vidori Hurûfat ve Litoğraf Matbaası, ts.
- Kantar Rüsûmunun Sûret-i İdare ve Cibayetine ve Memurlarının Vezâif ve Harekâtına Dair Talimâttır*, İstanbul, ts.
- Kemal, İttihad ve Terakki Umûmî Kongresine İstanbul'un Bir Sene Üç Aylık İaşesi Hakkında Takdim Kılınan İzahnâmedir*, İstanbul, ts.
- Muhtasar Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1339.
- Muhtasar Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul: Ceride Matbaası, 1341.
- Muhtasar Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul: Hilâl Matbaası, 1337.
- Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326.
- Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdiriyesi, Direction Generale de l'Assistance Publique de Costantinople*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1911.
- Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye Nizamnâmesi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326.
- Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye Talimâtnâmesi*, İstanbul: Selânik Matbaası, 1328.
- Müvellid-i Buharlarla Buhar Hazinelerinin Sûret-i Muayenesine Dair Memurîn-i Fenniye Talimât*, İstanbul: Hukuk Matbaası, 1331.
- Müzayede Şartnâmesi*, İstanbul, ts.
- Müzayede Talimâtnâmesi*, İstanbul: Hilâl Matbaası, 1335.

- Nazım [Nirven], *İstanbul Vilâyeti Şehremânetine Evkâfdan Devr Olunan Sular*, İstanbul: Şehremâneti Matbaası, 1341.
- Osman Nuri [Ergin], *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul: Şehremâneti Neşriyatı, 1927.
- Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umûr-ı Belediye. Evamir ve Mukarrerat-ı Belediye*, c. V, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1335.
- Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umûr-ı Belediye. İmtiyazat ve Mukavelat-ı Belediye*, c. II, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1330.
- Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umûr-ı Belediye. Kavanin, Nizamat ve Talimât-ı Belediye*, c. IV, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1331.
- Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umûr-ı Belediye. Kavanin, Nizamat ve Talimât-ı Belediye*, c. III, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1330.
- Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umûr-ı Belediye. Tarih-i Teşkilât-ı Belediye*, c. I, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1338.
- Osman Nuri [Ergin], *Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1327.
- Rifat Müeyyed, *Şehremânet-i Celîlesi'ne İstanbul Şehri Umûr-ı Belediyesine Dâir Lâyıha*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1330.
- Rûsûm-ı Belediye Kanunu*, Arşak Garoyan Matbaası, 1332.
- Rûsûm-ı Belediye Kanunu*, İzmir: Ahenk Matbaası, 1330.
- Rûsûm-ı Belediye ve Varidât-ı Saire-i Emâneti Keyfiyet-i Tahakkuk ve Tahsili Hakkında Tarifnâme*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1331.
- Samsun Şehrinde Elektrik Fabrikası Tesisi ve Bu Fabrikadan İstihsal Olunacak Kuvvetle Şehre Su Tevzi ve İsalesiyle Şehrin Elektrikle Tenviri ve Tramvay Tesisi ve Bunların İşletilmesine Dair Mukavelenâmedir*, Sada-yı Millet Matbaası, ts.
- Selânik ve İzmir Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi Mukavelenâme ve Şartnâme ve Dahili Nizamnâmesidir*, İstanbul: Agob Matyosyan Matbaası, 1322.
- Selânik ve İzmir Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi Mukavelenâme ve Şartnâme ve Dahili Nizamnâmesidir*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1316.
- Sıhhiye Müfettişlerine ve Etibbâ-yı Belediyeye Aid Vezâif*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1326.
- Şam-ı Şerif Elektrik Tramvay ve Tenviri Şirket-i Şahâne-i Osmâniyesi Mukâvele Şartnâme ve Nizamnâme-i Dahilisi*, İstanbul: Nefaset Matbaası, 1911.
- Şehremâneti 1331 Senesi Bütçesinin Esbâb-ı Mûcibe Lâyıhası ve Bütçesi*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1331.
- Şehremâneti 1332 Senesi Bütçesi*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1332.
- Şehremâneti 1333 Senesi Bütçesi*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1333.
- Şehremâneti 1335 Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'nin Küşâdında Şehremini Cemil Paşa Tarafından Kraat Olunmuştur*, İstanbul, 1335.
- Şehremâneti 1339 Sene-i Mâliyesi Bütçesi*, İstanbul: Nazir Matbaası, 1339.
- Şehremâneti 1340 Sene-i Mâliyesi Bütçesi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339.
- Şehremâneti Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Mukarrerâtı*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330.
- Şehremâneti Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Nizamnâme-i Dahilisi*, İstanbul: Selânik Matbaası, 1328.

- Şehremâneti Dâiresi Hademelerinin Vezâîfî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334.
- Şehremâneti Heyet-i Fenniye Müdiriyeti ile Memurîn-i Fenniyesinin Vezâîfîni Hâvî Talimâtıdır*, ts.
- Şehremâneti Heyet-i Fenniyesinin Muamelâtını Mübeyyin Tanzîm Olunan Rapor-ı Umûmî*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1327.
- Şehremâneti Heyet-i Teftişîye Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Şehremâneti Hudûdu Dahilinde Bulunan Mahallât Esâmîsi*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1329.
- Şehremâneti Kaldırım, Sokak ve Meydanları İşgal Edecekler Hakkında Ruhsatiye Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1336.
- Şehremâneti Kalem-i Mahsûs Müdiriyeti Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Şehremâneti Maktuan İhale Olunan İnşaat Mukâvelenâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Şehremâneti Memurîn Müdiriyeti Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Şehremâneti Memuriyetiyle Teferruâtına Dair Meclis-i Âli-i Tanzîmat Mazbatası ve Nizamname Lâyhası*, İstanbul, 1271.
- Şehremâneti Muvâzene-i Umûmiyesi 1328 Mâlî Senesi*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1328.
- Şehremâneti Muvâzene-i Umûmiyesi*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1327.
- Şehremâneti Muvâzene-i Umûmiyesi*, İstanbul: Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1327.
- Şehremâneti Müzâyede-i Aleniye ve Mezâd Memurları Nizâmname*, İstanbul: Garoyan Matbaası, 1334.
- Şehremâneti Nezâfet-i Fenniye Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Şehremâneti Rûsûm-ı Belediye Kanunu*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1332.
- Şehremâneti Sıhhiye Müdiriyeti Toptaşı Bimarhânesi ile Mecânîn Müşahedehânesi Talimâtnamesidir*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329.
- Şehremâneti Sıhhiye Müdiriyeti Vezâîfine Dair Talimâtıdır*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329.
- Şehremâneti Sıhhiye Müdiriyetine Merbût Tebhîrhâneler Memurîn ve Müstahdemîni Talimâtname*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329.
- Şehremâneti Şefkat Sandığı Nizamname*, İstanbul: Garoyan Matbaası, ts.
- Şehremâneti Şişli Müessesesi'nde Emrâz-i Akliyye ve Asabiyye Müsâmereleri*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye ve Karabet Matbaaları, 1317-1325.
- Şehremâneti Şoförler Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Şehremâneti Şuabât-ı İdariyye Muamelât-ı Hesâbiyesine Mütcellik Tarifname*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1330.
- Şehremâneti Tarafından Sinema, Tiyatro, Çalgılı Kahve Gibi Umûmî Mahallere Mahsûs Tathîrat Vesikasıdır*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1333.
- Şehremâneti Umûr-ı Hukukiyye Müdiriyeti Talimâtname*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.

- Şehremâneti Vâhid-i Kiyâsî ile Verilen İnşaat Mukâvelenâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Şehremânetince Vezâif-i Umûmiyye-i Belediyye ve Muamelât-ı İdariyyenin Sûret-i İfâsına Dair Nizamnâme Sûretidir*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1332.
- Şehremâneti'ne Aid Bi'l-Umûm Müzâyede, Münâkaşa, Mübâya'a Muamelâtına Aid Tali mâtnâme*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1331.
- Şehremâneti'nin 1334 Sene-i Mâliyesi Bütçesi*, İstanbul: Garoyan Matbaası, 1334.
- Şehremâneti'nin 1335 Sene-i Mâliyesi Bütçesi*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1335.
- Şehremâneti'nin 1336 Sene-i Mâliyesi Bütçesi*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1336.
- Şehremâneti'nin 1336 Senesi Vâridât Bütçesi*, İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1336.
- Şehremâneti'nin 1337 Sene-i Mâliyesi Bütçesi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1337.
- Şehremâneti'nin 1338 Sene-i Mâliyesi Bütçesi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1338.
- Şehremâneti'nin 1339 Sene-i Mâliyesi Bütçesi*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1339.
- Şehremâneti'nin 1339 Sene-i Mâliyesi Bütçesi. Emânetçe 1339 Sene-i Mâliyesi İçin Teklif Olunan*, İstanbul: Nazir Matbaası, 1339.
- Şehremîni Cemil Paşa Tarafından Emânetin Bir Senelik Muamelât-ı Umûmiyesi Hakkında Kıraat Olunan Rapora Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'nin Cevabı*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1329.
- Şehremîni Operatör Emin Beyefendi Tarafından Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'nin 19 Haziran 1340 Tarihli Üçüncü İctimâ, Üçüncü İn'ikâdında İrâd Olunan Nutka Encümen-i Mahsûs'un Mazbata-i Cevâbiyesi*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1340.
- Şehremîni Terakkî ve Te'âvün Kulübü Talimâtname-i Esâsîsi*, İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1326.
- Şirket-i Hayriye 1338 Senesi Haziranın Birinci Perşembe Günü Sabahundan Mu'teber Seyr ü Sefer Tarifesidir*, İstanbul: Zelliç Biraderler Matbaası, 1338.
- Şirket-i Hayriye 1339 Senesi Haziranın 12. Salı Günü Sabahına Kadar Müteber Seyr ü Sefer Tarifesidir*, İstanbul: Zelliç Biraderler Matbaası, 1339.
- Şirket-i Hayriye 1341 Senesi İlkbahar Mevsimine Mahsûs Seyr ü Sefer Tarifesidir*, İstanbul: Zelliç Biraderler Matbaası, 1341.
- Şirket-i Hayriye İdaresinde Bulunan Bi'l-Cümle Memûrîn ve Müstahdemînin Vezâifine Dair Kararnâmedir*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1324.
- Şirket-i Hayriye ile Bank-ı Osmanî Beyninde Teati Olunan Mukâvelenâme Sûretidir*, İstanbul: 1920 Matbaa-i Bahriye, 1336.
- Şirket-i Hayriye Memurîn ve Müstahdemînine Mahsûs Tekâüd Sandığı Nizamnâmesi Müsveddesidir*, İstanbul: Nersisyan Matbaası, 1307.
- Şirket-i Hayriye'nin 1322, 1323, 1324 Seneleri Vâridât ve Masârifât-ı Vâkıasıyla Muvâzene-i Umûmiyesini Mübeyyin Cetveldir*, İstanbul, Agob Matyosyan Matbaası, ts.
- Şirket-i Hayriye'nin 1325 Senesi Vâridât ve Masârifât-ı Vâkıasıyla Muvâzene-i Umûmiyesini Mübeyyin Cetveldir*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326.

- Şirket-i Hayriye'nin 1326 Senesi Vâridât ve Masârifât-ı Vâkıasıyla Muvâzene-i Umûmiyesini Mübeyyin Cetveldir*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1327.
- Şirket-i Hayriye'nin 1339 Senesi Martından 1340 Senesi Şubatı Gâyesine Kadar Vâridât ve Masârifât-ı Vâkıasıyla Muvâzene-i Umûmiyesini Mübeyyin Cetveldir*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1340.
- Şirket-i Hayriye'nin 333 Senesi Martından 334 Senesi Şubatı Gâyesine Kadar Vâridât ve Masârifât-ı Vâkıasıyla Muvâzene-i Umûmiyesini Mübeyyin Cetveldir*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1334.
- Şirket-i Hayriye'nin 334 Senesi Martından 335 Senesi Şubatı Gâyesine Kadar Vâridât ve Masârifât-ı Vâkıasıyla Muvâzene-i Umûmiyesini Mübeyyin Cetveldir*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1335.
- Şirket-i Hayriye'nin 335 Senesi Martından 336 Senesi Şubatı Gâyesine Kadar Vâridât ve Masârifât-ı Vâkıasıyla Muvâzene-i Umûmiyesini Mübeyyin Cetveldir*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1336.
- Şirket-i Hayriye'nin 336 Senesi Martından 337 Senesi Şubatı Gâyesine Kadar Vâridât ve Masârifât-ı Vâkıasıyla Muvâzene-i Umûmiyesini Mübeyyin Cetveldir*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1337.
- Şirket-i Hayriye'nin Ta'dilen Kaleme Alınan Nizamnâme-i Dahilîsi ile Esbâb-i Mûcibe Lâ-yıhası ve Elyevm Mer'i Bulunan Nizamnâme-i Dahilîsi*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1331.
- Tepebaşı Belediye Tiyatrosu*, İstanbul: Şant Matbaası, ts.
- Türkiye, Kanunlar, Belediye Vergi ve Resimleri Kanun, Talimat ve Tarifeleri*, İstanbul: Şehremâneti Matbaası, 1340.
- Üsküdar, Kadıköy ile Boğaz İçinin Anadolu Sahilininin Hava Gazı ile Tenviri İmtiyazına Aid Mukavele-i Munzammadır*, İstanbul, ts.
- Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketi İmtiyazına Mütedâir 21 Mart 1305/2 Nisan 1899 Tarihli Mukâvelenâmeye Müzeyyel Mukâvelenâme-i Munzamme*, İstanbul: Matbaa-i M. Karvana ve Şeriki, 1332.
- Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Su Şirketi. Mukavelat ve Nizamât*, İstanbul, ts.
- Vezâif-i Umûmiye-i Belediye ve Muamelât-ı İdariye-i Emânetin İfâsına Müteallik 25 Nisan 1332 Tarihli Nizamnâmenin Sûret-i Tatbikine Dair Talimâtname-i Umûmîdir*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1332.
- Vezâif-i Zabıta-i Belediyeyi Mübeyyin Talimât*, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1328.
- Zabıta-i Belediye Talimâtname-i*, İstanbul: Şehremâneti Matbaası, 1341.
- Zabıta-i Belediye Talimâtı*, İstanbul, 1331.

B. Kitap, Makale ve Tezler

- Akar, Şevket Kamil, "İstanbul'da Emlak ve Akar Vergisi Uygulaması: Dersaadet Vergisi", *Türkler*, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca (ed.), c. XIV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 351-358.
- Akyıldız, Ali, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, İstanbul: Türk Ekonomi Bankası Yayınları, 2001.

- Alada, Adalet Bayramoğlu, "Bir Erken Büyükşehir Yönetimi Denemesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1988, c. LXIII, sy. 3-4, s. 135-142.
- Al-Ozair, Abdulkarim, "Osmanlı Devrinde Yemen'de Mahalli İdare (1266-1337/1850-1918)", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Baer, Gabriel, "The Beginnings of Municipal Government in Egypt", *Middle Eastern Studies*, 1968, c. IV, sy. 2, s. 118-140.
- Bengiserp, Saim Polat, "İstanbul'da İlk Belediye Hastahanesi, Beyoğlu Zükur Hastahanesi'nin Dünü ve Bugünü", *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi: İstanbul Şubat 1988: Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992, s. 277-286.
- Bozkurt, İbrahim Murat, "İstanbul Kentiçi Kara Toplu Ulaşım Hizmetlerinin Başlaması ve Gelişimi (1850-1900)", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.
- Cleveland, William L, "The Municipal Council of Tunis, 1858-1870: A Study in Urban Institutional Change", *International Journal of Middle East Studies*, 1978, c. IX, sy. 1, s. 33-61.
- Çadırcı, Musa, "Tanzimat'a Giren Türkiye'de Şehir İdaresi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1972.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Çavdar, Tevfik, "Kentiçi Ulaşımının Tarihsel Gelişimi (Şirket-i Hayriye)", *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi: ODTÜ Kasım 1981: Bildiriler*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1982.
- Çelik, Zeynep, *XIX. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Tural, Erkan, "Osmanlı Kenti, Romanov-Osmanlı Belediyeciliği ve 1868 Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2003, c. XII, sy. 4, s. 95-105.
- Eryılmaz, Bilal, "Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremâneti", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, Vecdi Akyüz ve Seyfettin Ünlü (ed.), İstanbul: İlke Yayınları, 1996, 331-353.
- Güler, Birgül, "Yerel Yönetim Tarihine Yaklaşım Sorunu", *Amme İdare Dergisi*, 1993, c. XXVI, sy. 1, s. 87-96.
- Gülersoy, Çelik, *Tramvay İstanbul'da*, İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1989.
- Karasu, Tufan (haz.), *1915 Alanya Belediyesi Encümen Kararları Defteri*, Alanya: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, 2003.
- Kark, Ruth, "The Jerusalem Municipality at the End of Ottoman Rule", *Asian and African Studies*, 1980, c. XIV, sy. 2, s. 117-141.
- Kayseriioğlu, R. Sertaç, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*, 2 cilt, İstanbul: İETT Genel Müdürlüğü Yayını, 1998.
- Kayseriioğlu, R. Sertaç, Mehmet Mazak ve Kadir Kon (haz.), *Osmanlıdan Günümüze Havagazının Tarihçesi*, 3 cilt, İstanbul: İGDAŞ Yayını, 1999.
- Keyder, Çağlar, Eyüp Özveren ve Donald Quataert (ed.), *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

- Koca, Halil İbrahim, "Kanun ve Nizamnameler Işığında Dersaadet Belediye Teşkilatı (Şehremâneti) (1855-1913)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Koral Türk, Murat, "İstanbul'da Şehiriçi Ulaşımında Şirket-i Hayriye (1850-1945)", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- Oktay, Tarkan, "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İstanbul Şehremâneti (Teşkilat ve Mali Yapı Analizi)", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Oktay, Tarkan, "Osmanlı Devleti'nde Modern Belediyeciliğin Ortaya Çıkışı ve İstanbul'da Mahalli Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Oktay, Tarkan, "Tanzimat Dönemi İstanbul'da Bir Belediye Örgütlenmesi Örneği: Altıncı Dâire-i Belediye", *Öneri Dergisi*, sy. 15 (2001), s. 157-166.
- Ortaylı, İlber, "İstanbul'un Mekansal Yapısının Tarihsel Evrimine bir Bakış", *Amme İdare Dergisi*, 1977, c. X, sy. 2, s. 78-97.
- Ortaylı, İlber, "Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler", *İdare Hukuku ve İlimler Dergisi*, 1982, c. III, sy. 1-3, s. 137-148.
- Ortaylı, İlber, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, c. I, s. 231-244.
- Ortaylı, İlber, "Türk Belediyesinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu", *Amme İdare Dergisi*, 1973, c. VI, sy. 4, s. 14-24.
- Ortaylı, İlber, "Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras", *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Sempozyumu, Ankara: 23-24 Kasım 1990: Bildiri ve Tartışmalar*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, s. 63-74
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1974.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul: Hil Yayınları, 1985.
- Osman Nuri [Ergin], *Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi*, İstanbul, 1933.
- Osman Nuri [Ergin], *İmar Tarihinde Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler*, İstanbul: Eminönü Halk Evi Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı, 1938.
- Osman Nuri [Ergin], *İstanbul Şehreminleri*, Ahmed Nezih Galitekin (haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, 1996.
- Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., 9 c., 1995.
- Osman Nuri [Ergin], *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, 1936.
- Peet, William Wheelock, "Kent Yönetimi", Clarence Richard Johnson (ed.), *İstanbul 1920*, çev. Sönmez Taner, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s. 83-108.
- Rosenthal, Steven, "Foreigners and Municipal Reform in Istanbul: 1855-1865", *International Journal of Middle East Studies*, 1980, c. II, sy. 2, s. 227-245.

- Rosenthal, Steven, *Politics of Dependency: Urban Reform in Istanbul*, Westport: Greenwood Pub Group, 1980.
- Serçe, Erkan, *İzmir'de Belediye: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e: 1868-1945*, İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık, 1998.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (II): Sokaklara Dair Nizamname", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1996, c. V, sy. 1, s. 59-70.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (IV): Şehremâneti'nin Kuruluşu ve Şehremâneti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1996, c. V, sy. 4, s. 75-82.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (V): Turuk ve Ebniye Nizamnameleri ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1996, c. V, sy. 3, s. 67-81.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (VIII): Tababet-i Belediye Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1997, c. VI, sy. 1, s. 80-83.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (IX): Rüsüm-ı Belediye Kanunu", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1997, c. VI, sy. 2, s. 106-111.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (XI): Devair-i Belediye Çavuşlarının Vezaifine Dair Talimat", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1997, c. VI, sy. 4, s. 125-130.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (XII): Ekmekçilik Hakkında Nizamname", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1997, c. VII, sy. 1, s. 123-128.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (XIII): Şehremâneti Çavuşları Hakkında Nizâmname", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1998, c. VII, sy. 2, s. 133-137.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (XIV): Her Nev'i Ebniyyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizâmnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1998, c. VII, sy. 3, s. 130-135.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (XV): Daire-i Belediye Meclislerinin Tertibi Hakkında Talimat", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1998, c. VII, sy. 4, (1998), s. 133-139.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, Yerel Yönetim Metinleri (XVII): Eshab-ı Hayvanatdan Ahz ve İstihâl Olunacak Rüsumat Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1999, c. VIII, sy. 2, s. 137-139.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (XVIII): Men'-i Harik Hakkında Nizamname ve Düşündürdükleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1999, c. VIII, sy. 3, s. 168-172.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri (XIX): Dersaadet Belediye Kanunu ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1999, c. VIII, sy. 4, s. 168-172.
- Şimşek, Halil, "Tanzimat Dönemi Modern Belediye Örgütünün Kuruluşu", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Şimşek, Rasim, *Trabzon Belediye Tarihi: Osmanlı Dönemi*, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1993.
- Tekeli, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, c. IV, s. 878-904.
- Toprak, Zafer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şehremâneti", *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Sempozyumu*, s. 63-74

- Toprak, Zafer, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi 1914-1918*, İstanbul: Homer Yayınları, 2003.
- Toprak, Zafer, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Topuzlu, Cemil, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul: Güven Yayınevi, 1951.
- Tümerkan, Sıddık, *Türkiye'de Belediyeler (Tarihi Gelişim Bugünkü Durum)*, İstanbul: İçişleri Bakanlığı Yayını, 1946.
- Uğurlu, Nilüfer, "1910 Tarihli Bursa Belediye Meclisi Karar Defterinin Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Yaman, Tâlat Mümtaz, *Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında "Bir Kalem Tecrübesi"*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1940.
- Yayla, Yıldızhan, "Türkiye'de Belediyelerin Temel Sorunu", *Sıddık Sami Onar'a Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1977, s. 951-1020.
- Yayla, Yıldızhan, *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri, Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaiif*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1984.
- Yerolympos, Alexandra, "XIX. Yüzyıl Sonunda Selanik'te Kentlilik Bilinci ve Belediyeye İlgisi", Francois Georgeon ve Paul Dumont (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, s. 147-174.
- Yeşilbaş, Akın, "İstanbul Şehremâneti Teşkilatı", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Yıldırım, Nuran, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, İstanbul: Darülaceze Vakfı Yayını, 1996.
- Ziyaoğlu, Rakım, *İstanbul Kadınları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971 İdari Siyasi)*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1971.

On the Sources and Studies of the Ottoman Municipalities

Tarkan OKTAY

Abstract

Ottoman institutions of local government (municipalities-councils) displayed a successful development in the XIX. century modernization trend, particularly in the harbor cities because of the international trade. The archive documents are the primary sources for the studies on the Ottoman municipalities-councils. Şura-yı Devlet, İrade and Dahiliye Nezareti catalogs of the Primeministerial Ottoman Archives in İstanbul, contain rich information on the Ottoman local government system. Additionally, some other published Turkish works (which are in Arabic alphabet) on the above mentioned period contains reliable and important sources. The studies on the Ottoman Empire local government system can be examined under several headlines, such as studies on the 19th century modernization trend's effects on local authorities studies

on corporate internal organization of local government authorities; legal base of the local government system; and studies on local government services.

Keywords: Istanbul, Ottoman, Municipality, Modernization, Ottoman Archives.

Osmanlı Belediye Tarihi Araştırmaları ve Kaynak Malzeme Üzerine Notlar

Tarkan OKTAY

Özet

Osmanlı belediyeleri XIX. yüzyılda yaşanan modernleşme sürecinde, özellikle uluslararası ticaretin yoğunlaştığı liman şehirlerinde gelişme göstermiştir. Osmanlı belediyeleri konusunda yapılacak araştırmaların birincil kaynağı arşiv belgeleridir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti, İrade ve Şûra-yı Devlet katalogları Osmanlı belediyeleri konusunda zengin bir malzemeye sahiptir. Ayrıca, incelenen dönemde yayımlanan Arap harfli Türkçe basılı eserler, birçok konu hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Osmanlı belediyeleri üzerine yapılan çalışmalarını birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklar, belediyeleri XIX. yüzyılda yaşanan modernleşme sürecinin şehirdeki etkileri çerçevesinde inceleyen çalışmalar, belediyelerin kurumsal yapılarıyla ilgili araştırmalar, yerel hizmetlerle ilgili araştırmalar ve belediyelerin hukukî altyapısıyla ilgili araştırmalar olarak belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Osmanlı, Belediye, Modernleşme, Osmanlı Arşivi.

